

‘Sterke’ vrouwen, portretten uit het Nieuwe Testament en de christelijke traditie

Dr. Joke H.A. Brinkhof

Groningen, Folkingestraat Synagoge, 22 Januari 2023

Ik mag vandaag spreken vanuit de katholieke christelijke traditie. Over sterke vrouwen. Terwijl de katholieke kerk nou niet echt bekend staat om de prominente plaats die vrouwen daarin innemen. En ook het begrip ‘sterke vrouwen’ heel verschillend begrepen kan worden. Uit het afsluitend gedicht van het boek Spreuken (*Misjlee*) met de zin ‘*een sterke vrouw, wie zal haar vinden*’, leren we dat ‘sterk’ (*chajil*) niet zozeer iets betekent als lichamelijk sterk, spierkracht, maar eerder iets als betrouwbaar, een steun en toeverlaat, succesvol en gewaardeerd in wat zij doet, ondernemend en zelfstandig.¹

Mijn interesse vandaag gaat vooral uit naar Bijbelse vrouwen, met name in de evangelieverhalen van het Tweede, of Nieuwe Testament die bij deze omschrijving passen. Ik ga dus niet nader in op vrouwen die genoemd worden in andere nieuwtestamentische geschriften, zoals Lydia die in purper doet², of de verschillende vrouwen die Paulus in zijn brieven begroet, en die kennelijk een vooraanstaande plaats binnen de gemeenten innemen.³ Het Tweede Testament is stevig geworteld in het Eerste. De oorsprong van de christelijke traditie is immers Joods. Dat geldt ook voor de evangelieverhalen. Centraal daarin staat de interpretatie van de Tenach, zowel in weergegeven discussies tussen verschillende joodse stromingen, als in de overtuiging dat Jezus de verwachte Messias is. Jezus en zijn volgelingen zijn Joden. We kunnen daarom gerust aansluiten bij de omschrijving van een ‘sterke vrouw’ in het boek Spreuken. Zijn er in de evangeliën vrouwen te vinden die we kunnen zien als ‘sterke vrouwen’? Dus vrouwen met een eigen, zelfstandige rol, die een positie innemen, iets durven zeggen en iets laten doorschemeren van waar het gedicht in Spreuken mee eindigt: ‘*Een vrouw die de HEER vreest, moet worden geroemd. Bejubel haar om de vrucht van haar handen, en roem haar in de poorten om haar werken*’.⁴

¹ Spr 31,10-31.

² Hnd 16,11-15.

³ Met name Rom 16,1-24.

⁴ Spr 31,30b-31.

Een eerste blik op de evangelieverhalen laat zien dat de hoofdpersonen mannen zijn. Het gaat over Jezus, zijn twaalf apostelen, de discussies en confrontaties met Schriftgeleerden en Farizeeën, de rechtszaken voor koning Herodes en landvoogd Pilatus. Vrouwen lijken een beetje in de kantlijn te opereren. Maar dan, zoals steeds het geval is bij teksten en situaties in door mannen gedomineerde verhalen, is des te interessanter om te bekijken waar vrouwen wél een belangrijke of bijzondere rol spelen. Zijn ze slechts figuranten of hebben ze een eigen profiel, handelen ze zelfstandig, wat zeggen ze eigenlijk?

Dat wil ik als eerste met u verkennen. Vervolgens ga ik specifiek in op twee meer bekende vrouwen: Maria van Magdala, ofwel Maria Magdalena, en Maria, de moeder van Jezus.

Vrouwen onderdanig?

Vrij algemeen leeft het beeld, en niet altijd ten onrechte, dat vrouwen in de Bijbel -en daarin is het Tweede Testament niet anders dan het Eerste - nogal onderdanig worden beschreven: dienend en ondergeschikt. U heeft zojuist gehoord dat dat echter niet steeds het geval is.

Maar wat dacht u van de volgende gebeurtenis⁵, beschreven in het eerste hoofdstuk van het Marcus evangelie?⁶ Jezus heeft net op sabbat in de synagoge bij een man een onreine geest uitgedreven, en gaat dan regelrecht naar het huis van Simon en Andreas, samen met Jakobus en Johannes. De schoonmoeder van Simon heeft koorts en ligt op bed; dat vertellen ze aan Jezus. Hij gaat naar haar toe, neemt haar hand en laat haar opstaan, en de koorts verlaat haar. En dan staat het volgende geschreven: 'ze *bediende (dièkonei) hen*'. Dus de vrouw geneest en gaat direct aan het bedienen. Niet zo gek als je reactie bij dit verhaal is: Is dat nou nodig, moet zij niet even bijkomen? Kunnen die mannen niet even voor zichzelf zorgen?

Maar let op: het werkwoord 'bedienen' dat hier gebruikt wordt staat exact hetzelfde geschreven, in eenzelfde verbuiging, in een vergelijkbare context van het evangelie van Johannes.

Ik lees even een stuk tekst voor:

Johannes 12, 1-3

1 Jezus kwam zes dagen voor het paasfeest naar Betanië, de woonplaats van Lazarus, de man die door Jezus uit de doden was opgewekt.

⁵ Tenzij anders vermeld wordt gebruik gemaakt van de Willibrordvertaling 1995/2012.

⁶ Mc 1,29-31; ook Mt 8,14-15; Lc 4,38-39.

2 Men gaf daar een maaltijd ter ere van Hem; Marta trad op als gastvrouw (*dièkonei*) en Lazarus was een van degenen die met Hem aan tafel zaten.

3 *Maria kwam met een litra echte, heel dure nardusbalsem naar Jezus toe, zalfde daarmee zijn voeten en droogde die met haar haren af. Het huis werd vervuld van de balsemgeur.*⁷

Hoort u het verschil? Van de schoonmoeder van Petrus wordt gezegd dat zij '(be)diende', van Marta dat zij 'optrad als gastvrouw'. Dat klinkt toch even anders.

Echter, kijken we dan in een andere vertaling, dan lezen we in het eerste verhaal, over de schoonmoeder, dat zij na genezen te zijn 'voor hen begon te zorgen'. En juist van Marta dat zij 'bediende'.⁸

Uiteraard zijn deze weergaven in de eerste plaats een keuze van de vertalers. Maar het wijst ons erop dat we attent moeten blijven op een vooringenomen houding ten aanzien van de positie van vrouwen bij vertalers⁹, en ook van de verwachtingen die wij als hoorders en lezers hebben. Ik denk dat je zowel van de schoonmoeder van Petrus als van Marta kan zeggen dat ze gastvrouw zijn in eigen huis. Ze nemen elk een eigen plaats in, en dat is een heel zelfstandige: als de gastvrouw.

Kort gezegd: we moeten alert op zijn wat de schrijvers hebben geschreven, en wat er misschien in de loop van de tijd of vanuit onze perceptie van gemaakt is. Waarbij we moeten aantekenen dat de keuze voor 'gastvrouw zijn' in plaats van 'dienen' of 'zorgen voor' ook te maken heeft met een zekere gevoeligheid voor 'dienen' of 'zorgen voor', zeker in onze tijd. Een gevoeligheid die niet iedereen hoeft te delen.

Ondernemende vrouwen

Vrouwen hebben ook niet altijd een ondergeschikte rol. Er zijn er die zich juist zeer zelfbewust tonen. Ik neem u mee naar de ontmoeting van Jezus met een vrouw uit Syro-Fenicië, een gebied ten noorden van Israël aan de Middellandse Zeekust.¹⁰ Jezus trekt zich terug in een huis, in de hoop even onopgemerkt te blijven. Maar een Griekse vrouw weet Hem te vinden en ze smeekt Jezus om een kwade geest uit haar dochter te verdrijven. Ze krijgt nogal een bot antwoord: 'Laat eerst de kinderen genoeg te eten krijgen, we moeten niet het brood van die kinderen aan de hondjes te geven'. Voor de goede verstaander: Jezus vergelijkt de vrouw met haar Griekse achtergrond met een hondje, en zijn eigen volk

⁷ Voor de zussen Marta en Maria, zie ook Lc 10,38-42.

⁸ NBV21, Nederland-Vlaams Bijbelgenootschap, Haarlem/Antwerpen, 2021.

⁹ Vertalers kunnen ook verschillende woorden kiezen vanwege de 'stijl' van de auteur.

¹⁰ Mc 7,24-30.

met kinderen. Met andere woorden: Jezus heeft genoeg aan zijn Joodse missie en wil zich niet verder inlaten met vreemden, niet-Joden. Met hondjes vergeleken te worden is niet bepaald een compliment voor deze vrouw. Maar ze laat zich niet afschrikken: ze geeft een wijs antwoord: 'De hondjes onder de tafel kunnen de kruimels eten van wat de kinderen laten vallen'.

Dat haalt Jezus over de streep: Hij stuurt haar om dit antwoord weer naar huis en zegt dat haar dochter genezen is, wat ook het geval blijkt te zijn.¹¹

Bij name genoemd

Misschien is het u opgevallen: in het verhaal van de schoonmoeder van Petrus, of de Syro-Fenische vrouw, hebben de vrouwen geen naam. Ze worden aangeduid naar hun afkomst of in relatie tot een man: als schoonmoeder van Petrus bijvoorbeeld. Een wel heel bijzondere omschrijving komt uit het evangelie van Matteüs: de móeder van de zónen van Zebedeüs. Nu zijn deze zonen al eerder genoemd: het zijn Jakobus (van Zebedeüs), en diens broer Johannes. Er zit wel enige logica in. Maar: de móeder van de zónen van Zebedeüs; waarom dan ook niet de eigen voornaam van deze moeder genoemd? Ze blijkt in hetzelfde evangelie ook getuige te zijn van Jezus' kruisdood, en ook daar alleen maar als 'de moeder van'.¹² Het ontbreken van haar naam heeft in de latere traditie, in legendes, geleid tot een oplossing: ze zou Salome kunnen zijn, een vrouw die genoemd wordt in het evangelie van Marcus, of één van de Maria's, uit het evangelie van Johannes (en krijgt dan de naam Maria Salome, zie onder).¹³

Maar duidt het ontbreken van een eigen naam voor vrouwen op een lagere positie, minder waardering? Ik denk eigenlijk dat we dat niet als wetmatigheid kunnen zien, want het zijn niet alleen vrouwen waarvan de naam onbekend is.¹⁴ Er komen ook veel naamloze mannen voor. Denk maar eens aan het verhaal van de verlamde man, die door zijn vrienden via het dak voor Jezus gebracht wordt.¹⁵ En zo ook een melaatse man,

¹¹ Een andere moedige vrouw bijvoorbeeld is de vrouw die aan bloedvloeïngen lijdt. In de menigte die Jezus volgt naar het huis van Jaïrus, die bij Jezus hulp zoekt voor zijn doodzieke dochter, weet deze vrouw tot Jezus door te dringen en door Hem aan te raken wordt ze genezen. Dapper van deze vrouw, die zélf hulp zoekt, terwijl ze ook huiverig is, want ondanks haar onreinheid begeeft ze zich onder de mensen. Jezus complimenteert haar: het is haar vertrouwen, haar geloof, dat haar gered heeft (Mc 5,25-34; Mt 9,19-22; Lc 8,43-48).

¹² Mt 20,20; 10,2; 27,55.

¹³ Deze Salome niet te verwarren met Salome, volgens de traditie de dochter van Herodias, die voor haar danskunsten het hoofd van Johannes de Doper vroeg, en kreeg (Mt 14,1-12; Mc 6,14-29).

¹⁴ Bv. ook de bloedvloeiende vrouw, zie noot 11; of een vrouw waarmee Jezus spreekt bij de waterput in Sichar, Samaria (Joh 4,1-42).

¹⁵ Mc 2,1-12; Lc 5,17-25; zie ook Mt 9,1-8.

een man met een verschroepelde hand, een man die bezeten is of doof. Ze genezen allemaal zonder dat hun naam genoemd wordt¹⁶.

Toch lijkt het er op dat het mannen zijn die met naam en toenaam in de verhalen genoemd worden en de boventoon voeren. Jezus bijvoorbeeld kiest twaalf mannen als zijn apostelen, zijn meest nabije volgelingen. En die kennen we allemaal bij naam: Petrus, Andreas, Johannes, Jakobus of Judas bijvoorbeeld. Er wordt ook verteld dat er vrouwen zijn die Jezus volgen, en zelfs dat zij Hem uit eigen middelen onderhouden, maar van hen worden er maar een paar met naam genoemd, zoals in het evangelie van Lucas: Maria van Magdala, Johanna, en Susanna¹⁷, of bij Marcus de vrouwen die ook getuige zijn van de kruisiging: Maria van Magdala, Maria, de moeder van Jakobus de jongere en Joses, en Salome.¹⁸

Echter, het wél noemen van namen creëert een zekere bekendheid en vertrouwdheid, en waar namen ontbreken wil de traditie ze nog wel eens aanvullen, ook bij vrouwen. Dat laatste zien we bij de vrouwen bij het graf van Jezus.

De vrouwen bij het graf

In alle vier evangeliën wordt het lege graf van Jezus het eerst gezien door vrouwen. Het zijn niet in elk evangelie precies dezelfde vrouwen die genoemd worden, maar Maria Magdalena is altijd een van hen, en verder is er sprake van een andere Maria, Maria van Jakobus, Maria, de moeder van Jakobus (en Joses), Johanna, en Salome, en nog andere, niet bij name genoemde vrouwen (Lucas).¹⁹

De vrome traditie heeft geprobeerd deze verschillen op te heffen en alles met elkaar te rijmen, zodat bijvoorbeeld Salome - ik noemde haar eerder al - de halfzus²⁰ zou zijn van Maria, Jezus' moeder, én de vroedvrouw bij Jezus' geboorte. Zij wordt ook gezien als de net genoemde onbekende moeder van de zonen van Zebedeus: Johannes en Jakobus. Om de naam van Salome ook in overeenstemming te brengen met de naam van de in andere getuigenissen genoemde Maria's, krijgt ze dan de naam Maria Salome.²¹

¹⁶ O.a. Mc 1,40-42; Lc 4,31-37 ; Lc 8,26-39; Mc 3,1-5; Mc 5,1-19.

¹⁷ zie Lc 8,1-3; 23,49-55; 24,10.

¹⁸ Mc 15,40-41; zie ook Joh 19,25: zijn moeder, de zuster van zijn moeder, Maria, de vrouw van Klopas,

¹⁹ Mt 28,1; Mc 16,1; Lc 24,10.

²⁰ Vgl. Joh 19,25.

²¹ Zie voor verdere informatie over de 'drie Maria's': JO CLAES e.a. *Sancti, Nog meer heiligen herkennen*, Leuven, Kok/Dauidsfonds, ²2005, hier pg. 298; <https://www.heiligen.net/heiligen/05/25/05-25-0100-maria-salome.php>; https://nl.wikipedia.org/wiki/Drie_Maria%27s.

Het was te verwachten: de vrouwen die het lege graf aantreffen en getuigen van de verrijzenis van Jezus worden door de (mannelijke) leerlingen niet zomaar geloofd. 'Beuzelpraat' of 'onzin' wordt het genoemd, of de mannen willen eerst zelf poolshoogte nemen.²² Deze vrouwen worden door de evangelisten echter op een cruciale plaats in hun verhaal genoemd: rond de verrijzenis van Jezus. In die zin hebben ze dus een vooraanstaande positie en kunnen we spreken van: 'sterke' vrouwen. Het ligt er echter wel aan wat we daar precies onder verstaan. Bij de evangelist Marcus durven de vrouwen aanvankelijk zelfs niet te vertellen wat ze meegemaakt hebben. Maar deze vrouwen zijn wel degenen die een nieuw perspectief openen: dat de dood niet het einde is. En opvallend genoeg hebben deze vrouwen zich gehandhaafd binnen de verhalen, ook door de eeuwen heen van doorvertellen en het talloze keren overschrijven van de teksten en vooral: het corrigeren daarvan.

We kunnen aannemen dat de teksten dateren uit globaal de eerste eeuw van de gewone jaartelling. Door de tijd heen zijn de vrouwen dus steeds als eersten de getuigen van het lege graf geweest. Echter, dat hun namen niet precies bekend zijn uit die geschriften zegt ook wel iets: misschien werden ze niet als persoon met naam en toenaam belangrijk genoeg gevonden.²³ Tegelijk is dan interessant dat de traditie en legenden ze alsnog een eigen identiteit hebben willen geven, zoals de net genoemde Maria Salome, of een ander voorbeeld: Maria van Magdala.

Maria van Magdala

Maria van Magdala, of Maria Magdalena is zo'n vrouw die een bijzondere positie inneemt. Haar kunnen we een 'sterke' vrouw noemen: ondernemend, zelfstandig, trouw. Haar tweede naam, Magdalena, geeft de plaats aan waaruit zij afkomstig is: Magdala is een dorpje aan het meer van Tiberias, het meer van Galilea.²⁴ Uit de nieuwtestamentische geschriften is niet zo heel veel van haar bekend, wel uit de traditie. Ze is zoals gezegd, een van de vrouwen die bij alle evangelisten wordt genoemd als getuige van het lege graf. Verder is ze volgens Matteüs, Marcus en Johannes ook aanwezig bij de kruisiging, en zelfs ook volgens Marcus bij Jezus' begrafenis.²⁵ Zij is zowel bij Marcus als bij Johannes de eerste aan wie Jezus na zijn verrijzenis verschijnt en die de

²² Lc 24,11; Joh 20,3-9.

²³ Overigens komen de naamlijsten van de twaalf apostelen ook niet exact overeen, zie Lc 6,13-16; Mt 10,2-4; Mc 3,16-19; Hnd 1,13.

²⁴ Andere verklaringen zijn dat haar naam is afgeleid van migdal (Hebreeuws, *toren*), wijzend op haar grootte, ofwel in gestalte, ofwel als betekenis ofwel als gelovige.

²⁵ Mt 27,56.61; 28,1; Mc 15,40.47; 16,1; Lc 8,2; 24,10; Joh 19,25; 20,1.18.

verrijzenis gaat verkondigen. In het vierde evangelie wordt dit heel uitgebreid als volgt beschreven.²⁶

Terwijl er bij de andere evangelisten meer vrouwen naar het graf van Jezus gaan, komt Maria Magdalena bij de evangelist Johannes alléén naar het graf.²⁷ Tot haar schrik ziet ze dat de steen voor het graf is weggehaald. Vervolgens rent ze naar Petrus en een andere leerling en vertelt hun niet alleen dat de steen voor het graf weg is gehaald, maar ook dat het lichaam van Jezus verdwenen is. Zij op hun beurt rennen naar het graf, gaan er binnen, en zien zelfs de grafdoeken waarin het lichaam van Jezus lag. Er begint hun iets te dagen, en ze gaan naar huis. Maar Maria weet nog van niets en staat nog buiten het graf te huilen. Zij werpt een blik in het graf, en ziet er twee engelen. Die vragen haar waarom ze zo huilt, en zij verklaart: 'Ze hebben mijn Heer weggehaald en ik weet niet waar ze hem hebben neergelegd.' Antwoord krijgt ze niet in woorden, maar in wat ze ziet. Ze draait zich namelijk om en ziet iemand staan, die óók aan haar vraagt waarom ze zo huilt en of ze iemand zoekt. Ze veronderstelt dat het de tuinman is en ze herhaalt min of meer wat ze eerder tegen de engelen zei: 'Als u', de tuinman dus, 'als u het is die mijn Heer heeft weggenomen, zeg dan waar u Hem hebt neergelegd'. Dan spreekt Jezus, want Hij is het, haar aan met haar naam: Maria. Zo herkent ze Hem. Haar antwoord is: Rabboeni (*mijn rabbi, meester*). Na nog enige uitleg van Jezus, dat Hij zal opstijgen naar zijn Vader, zijn God, die ook de Vader en God voor de leerlingen is, gaat Maria aan de leerlingen verkondigen: 'Ik heb de Heer gezien'. Om die reden gaf Thomas van Aquino (dertiende eeuw) haar de naam '*apostola apostolorum*', apostel van de apostelen, oftewel, de gezondene van de gezondenen. Het is immers niet het uitgelezen gezelschap van de apostelen, maar deze vrouw die Jezus als Verrezene als eerste, en wel aan de leerlingen, verkondigt. Overigens zijn bij deze eretitel, vanuit tekstueel oogpunt, nog wel wat kanttekeningen te plaatsen: de evangelist Johannes, die dit verhaal optekent, gebruikt het woord 'apostel' nooit voor de leerlingen van Jezus, én in een meer letterlijke vertaling staat er dat Maria Magdalena aan de leerlingen *boodschapt*, met het werkwoord '*angeloo*'. Ze is als een engel, die aan de leerlingen verkondigt als een engel (Grieks: *aggelloo*), dus zoals de engelen die zichzelf in het graf zag!²⁸

Toch heeft het tot in 2016 moeten duren voordat Maria Magdalena in de Katholieke Kerk volledige erkenning als 'apostel' heeft gekregen. Tot dit jaar was op haar feestdag - 22 juli - alleen bovenstaande passage uit het

²⁶ Mc 16,9-11; Joh. 20,1-18.

²⁷ Joh 20,1.11.18.

²⁸ Joh 20,12; ook Mc 16,10 gebruikt '*aggelloo*' en niet '*apostelen*'.

Johannesevangelie voorgeschreven. Vanaf 2016 krijgt zij, net als de andere apostelen, ook een eigen eerste lezing en een antwoordpsalm.²⁹

Het is een mooi rond verhaal over haar, Maria van Magdala. Er is echter nog iets bijzonders met haar aan de hand: de evangelisten Marcus en Lucas noemen haar ook als een vrouw uit wie zeven demonen waren weggegaan.³⁰ Omdat dat voorval tot dan toe in het Lucasevangelie nog niet is verteld heeft de traditie Maria vereenzelvigd met een andere, onbekende vrouw uit een eerdere passage: een vrouw die als zondares bekend staat en Jezus' voeten wast met haar tranen, ze droogt met haar haren en kust, en vervolgens zalft.³¹ Een vergelijkbaar verhaal vertelt ook Johannes, maar bij hem heeft deze vrouw wél een naam: Maria, de zus van Marta en Lazarus.³² Zo leeft Maria Magdalena in de westerse traditie voort als boetvaardige zondares die Jezus' volgeling werd. Vanuit de veronderstelling dat zij de zus is van Lazarus, die uit de dood wordt opgewekt, ontstaat de legende dat zij samen met haar broer naar het huidige Frankrijk is gevlucht. Daar het evangelie heeft verkondigd en is gestorven. Deze legendevorming leidt tot prachtige verhalen over haar hoge afkomst, haar rijkdom en losbandige leven en haar bekering.³³ Juist de onbekendheid met wie zij werkelijk was leidt tot veel speculaties, die zelfs zover gaan dat zij de echtgenote van Jezus zou zijn geweest. Een recent gevonden papyrussnipper wordt daarvoor als bewijs gezien.³⁴

Weer een andere traditie geeft Maria Magdalena een centrale plaats binnen de gnostiek. Er zijn gnostische geschriften gevonden die aan haar toegeschreven worden. Zij is de meest geliefde discipel van Jezus,³⁵ en aan haar zou Jezus de kennis over Gods Koninkrijk geopenbaard hebben die door haar verkondigd wordt. Zo is zij ook in de gnostiek de 'apostel van de apostelen'. Maar de gnostiek wordt in de christelijke kerk gezien als een ketterij.

Maria, de moeder van Jezus

Maria, de moeder van Jezus, is verreweg de belangrijkste vrouw in de katholieke traditie. Je zou denken dat er over haar veel in de nieuwtestamentische geschriften te lezen is, maar dat valt tegen. Eigenlijk kennen we haar vooral van de verhalen van Jezus' geboorte en kindertijd, haar optreden op de bruiloft van Kana, een bezoek dat zij aan

²⁹ HI 3, 1-4a of 2 Kor 5, 14-17; Ps 63; Joh 20,1.11-18.

³⁰ Mc 16,9; Lc 8,2.

³¹ Lc 7,36-39.

³² Joh 12,1-8; 11,1-2; Lc 10,38-42.

³³ Zie: <http://www.heiligen.net/heiligen/07/22/07-22-0100-maria.php>.

³⁴ <https://historianet.nl/maatschappij/godsdiensgeschiedenis/jezus-leefde-niet-celibatair>

³⁵ Meestal wordt gedacht dat Johannes daarmee bedoeld is, zie Joh 13,23; 19,26; 20,2; 21,7.20.

Jezus brengt samen met diens broers³⁶, en haar aanwezigheid bij Jezus' dood.³⁷ Na de verrijzenis wordt ze nog een keer genoemd in het boek Handelingen van de Apostelen, wanneer ze na Jezus' dood en verrijzenis bij de apostelen in Jeruzalem is.³⁸ Veel meer dan wat er in de officiële canon over haar is geschreven, leeft Maria in (apocriefe) verhalen en in de overlevering, tot aan onze tijd toe. Daar mogen haar verschijningen in bijvoorbeeld Lourdes of Fatima een voorbeeld van zijn. Veel mensen putten troost uit haar als moeder, als iemand die weet heeft van de zorgen van het leven, een vrouw om in ere te houden. We bekijken haar betekenis nader.

Geboorte en Kindertijd van Jezus

We staan eerst stil bij enkele Bijbelse verhalen over Maria en de verhalen die eromheen zijn ontstaan: de geboorte en kindertijd van Jezus. Twee van de vier evangelisten, Matteüs en Lucas, hebben hier een en ander over opgetekend. Je kan globaal hen elk de helft van ons huidige kerstverhaal toedichten: Lucas de stal, de engelen en de herders; Matteüs de ster, de wijzen uit het oosten en de vlucht naar Egypte.

Matteüs

Matteüs geeft in zijn geboorteverhaal de hoofdrol aan Jozef, een rechtvaardige. Als Maria, zijn toekomstige vrouw, zwanger blijkt te zijn, krijgt hij in een droom te horen dat hij niet moet aarzelen zijn vrouw tot zich te nemen. Hij geeft het kind zijn naam: 'Jezus'. Wijzen uit het oosten zien een ster aan de hemel en gaan op zoek naar de pasgeboren koning. Via koning Herodes worden ze naar Betlehem gestuurd, vinden het kind en zijn moeder en bieden (koninklijke) geschenken aan: goud, wierook en mirre. Ook zij krijgen een droom, waarin ze gewaarschuwd worden niet langs Herodes te gaan en ze keren via een andere weg naar huis terug. Het leidt in Betlehem tot een moord op alle kleine jongetjes in de hoop dat zo ook Jezus uit de weg geruimd wordt. Maar Jozef heeft weer gedroomd, nu om met het kind en zijn moeder naar Egypte te vluchten totdat het gevaar van Herodes geweken is. Ze vluchten er nog diezelfde nacht naar toe. Als Herodes gestorven is, krijgt Jozef opnieuw een droom, nu om met het kind en zijn moeder terug te keren naar Israël.³⁹

Jozef en dromen.... U ziet de gelijkenis met Jozef, de oudste zoon van Rachel en Jakob? Voortdurend past de evangelist ook schriftcitaten in

³⁶ Mt 12,46; Mc 3,31; Lc 8,19 zie ook Mt 13,55-56; Mc 6,3; Joh 2,12; Joh 7,3-5.10; I Kor 9,5.

³⁷ Joh 19,25-26.

³⁸ Hnd 1,14.

³⁹ Mt 1-2.

die steeds illustreren dat deze gebeurtenissen de vervullingen zijn van profetische teksten: 'Zie, de maagd zal zwanger worden', 'Betlehem, u bent niet de minste onder de leiders van Juda', 'Uit Egypte heb ik mijn zoon geroepen', 'Rachel jammert over haar kinderen'.⁴⁰ De hoofdrol in dit verhaal over Jezus' kindertijd ligt dus bij Jozef. Maria wordt merendeels genoemd in samenhang met haar zoon: 'het kind en zijn moeder' en ze heeft een wat passieve rol.

Lucas

Anders is het in het geboorteverhaal van Lucas. Hij vertelt over de aankondiging van de geboorte van Jezus aan Maria, door de engel Gabriël. Lucas is schatplichtig aan de verhalen van bijzondere geboortes in het Eerste Testament: zonen die tegen de verwachting in geboren worden uit 'onvruchtbare' vrouwen: Izaak, die geboren wordt als zijn ouders al 100 en 90 jaar oud zijn, of Jozef en Benjamin, zonen van Rachel en Jakob, Samuël, de zoon van Hanna en Elkana, en Simson.⁴¹ Min of meer via hetzelfde stramien verloopt ook Lucas' verhaal over de geboorte van Johannes de Doper. Zijn vader krijgt de aankondiging van de geboorte, en diens vrouw Elisabet is onvruchtbaar. Bij Maria is het allemaal extra bijzonder, want zij heeft nog niet eens een man, een echtgenoot. Maar waar voor God niets onmogelijk is, is ook dat geen beletsel. Maria zélf stemt in met de geboorte.

Vervolgens gaat Maria, en ze neemt zelf het initiatief, naar haar nicht Elisabet. Deze verwacht Johannes, en hun ontmoeting mondt uit in de grote lofzang van Maria, het Magnificat. Een lofzang die niet onder doet voor een psalm.⁴² Maria wordt in deze episode gepresenteerd als een zelfstandige vrouw, levend in de verwachting van de komst van een eeuwige koning uit het huis van David.

Pas daarna komt het bekende verhaal van de reis naar Betlehem en de geboorte van het kind ergens in een stal, en de bekendmaking van de geboorte door engelen aan herders. Nadat de baby besneden is en de naam Jezus heeft gekregen volgt de opdracht in de tempel naar goed gebruik, en de profetische woorden van Simeon die in Jezus het heil ziet dat de Heer voor Israël en de volkeren heeft bereid. Hier eindigt dit deel van het evangelie om over te gaan naar het verhaal van de twaalfjarige Jezus in de tempel. Na de pelgrimage naar Jeruzalem vanwege het paasfeest missen zijn ouders Hem op de terugweg. Na drie dagen vinden ze Jezus terug te midden van de rabbi's in de tempel. Maria wordt in deze kindsheidverhalen beschreven als de moeder die alles

⁴⁰ Js 7,14; Mi 5,1; Hos 11,1; Jr 31,15.

⁴¹ Gn 17,1.17; 1 Sam 1-2; Recht 13,1-24.

⁴² Lc 1,46-55. Na de geboorte van Johannes heft ook Zacharias een loflied aan: het Benedictus: Lc 1,68-79. Zie ook Ex 15,1-21.

bewaart in haar hart, en door wier hart een zwaard zal gaan. De ongerustheid die Maria uitspreekt tegen haar 12-jarige zoon is er een teken van. Al met al is in dit kindsheidsverhaal van Jezus, Maria degene die de centrale rol heeft. Waarbij opgemerkt kan worden dat ze voor de volkstelling naar de stad van David, Bethehem moeten omdat Józef stamt uit het huis van David, en dat de ouders samen met het kind naar Jeruzalem trekken voor de opdracht in de tempel en het paasfeest. Ze tonen zich dus als wetsgetrouwe Joden.

Verhalen uit de traditie

Matteüs en Lucas kiezen dus nogal een verschillende invalshoek om over Jezus' geboorte en kindertijd te vertellen. Dat vraagt als het ware om harmonisatie, en ook om aanvullingen. Al vanuit de eerste tijd van het Christendom zijn verhalen daarover in omloop.⁴³ Zo is een reden gezocht waarom juist Maria door de Heer uitgekozen wordt, en hoe het zit met haar huwelijk met Jozef en het vaderschap van Jozef. Verhalen die soms ook de bron zijn geweest voor een aantal kerkelijke feesten, zoals de feestdag van Joachim en Anna, de ouders van Maria (26 juli), het feest van Maria zonder erfzonde ontvangen, en van de geboorte van Maria (8 december, 8 september), en zelfs het kerkelijk dogma van Maria ten Hemelopneming (feestdag 15 augustus). Dit dogma is pas geproclameerd in 1950 (paus Pius XII; 1 november), maar gaat terug op een al eeuwenlang bestaande traditie dat Maria met lichaam en ziel is opgenomen in de hemelse heerlijkheid.

Joachim en Anna

Joachim en Anna zijn de ouders van Maria. Ze worden nergens in de Bijbel genoemd maar volgens de verhalen waren zij al jaren getrouwd, leefden ze onberispelijk, maar bleven helaas kinderloos. Joachim wordt vanwege die kinderloosheid behoorlijk geschoffeerd als hij een keer gaven wil aanbieden in de tempel. Hij schaamt zich zo dat hij de woestijn in vlucht. Zijn vrouw is dan niet alleen kinderloos, maar voelt zich ook weduwe. Ze smeekt de Heer om een kind dat zij aan de Heer zal toewijden als haar wens vervuld wordt. En dat gebeurt: zowel Anna als Joachim krijgen de boodschap dat hun gebed is verhoord en Joachim keert naar huis terug. Negen maanden later wordt hun dochter Maria geboren. Een bijzonder kind dat met zes maanden al loopt, een vrome opvoeding geniet en gezegend wordt met een naam die 'eeuwig en bij alle generaties genoemd zal worden'. Op 3-jarige leeftijd wordt ze in de

⁴³ Zie o.a. A.F.J. KLIJN, *De Apocriefen van het Nieuwe Testament*, Kampen, Uitgeverij Ten Have, 2006; mn. pp. 76-90; JO CLAES e.a., *Het verhaal van Maria. Volgens de apocriefe geschriften*, Leuven, Jo Claes en Uitgeverij Davidsfonds/Ten Have, 2006.
Zie ook: <https://www.heiligen.net/heiligen/01/23/01-23-0016-maria.php>.

tempel gebracht. We zien hier parallellen met het verhaal van Hanna en Samuël. Niet lang hierna zou Joachim, de vader van Maria, overleden zijn, waarna Anna hertrouwd is. Dat verklaart het bestaan van halfzussen van Maria, zoals Salome.

Verloving Maria en Jozef

Morgen 23 januari is de dag waarop de verloving van Maria en Jozef wordt gevierd. Het evangelie meldt slechts dat ze verloofd zijn of in ondertrouw. Maar de traditie voorziet ons van achtergrondinformatie. Maria groeit op in de tempel en is, uiteraard, een zeer geliefd kind. Als zij twaalf jaar is ontstaat onder de priesters de noodzaak haar uit te huwelijken. De hogepriester krijgt van een engel de opdracht alle weduwnaars van het volk bij elkaar te roepen. Iedereen moet een stok meenemen. Als de hogepriester de stok van Jozef pakt, de laatste weduwnaar, verschijnt er een duif. Dat wordt begrepen als het teken dat Jozef de bruidegom van Maria wordt. Jozef is een oudere weduwnaar en volgens een andere traditie de broer van Elisabet, dus een neef van Maria. Hij neemt haar onder zijn hoede, biedt haar een veilig thuis en gaat weer aan het werk.

Dat verklaart waarom Maria alleen was toen zij de aankondiging van de geboorte kreeg, én dat zij zelfstandig naar Elisabet kon gaan. Het maakt ook enigszins plausibel dat Jezus broers en zussen had, én dat Maria altijd maagd is gebleven. Die broers en zussen zijn namelijk de kinderen van weduwnaar Jozef. Verder heeft Maria een weinig zelfstandige rol, maar dat is anders in andere overleveringen. Dan neemt zij zelf de beslissing om in de tempel te blijven en haar leven in dienst van de Heer te stellen. Ze brengt met deze nieuwigheid de hogepriester behoorlijk in verlegenheid. Na veel raadplegingen en hemelse adviezen worden alle huwbare mannen gevraagd naar de tempel te komen en een tak mee te nemen. Degene van wie de tak bloeit zal de veilige bruidegom van de maagd Maria zijn.⁴⁴ En dat is de hoogbejaarde Jozef.

Sterke vrouwen

Keren we nog terug naar de omschrijving van sterke vrouwen uit Spreuken. Ik omschreef haar als betrouwbaar, een steun en toeverlaat, succesvol en gewaardeerd in wat zij doen, ondernemend, zelfstandig. Zo mogen we Maria zien. Alleen al in haar ja-woord op de bijna onmogelijke taak die ze van Godswegen toebedeeld krijgt en de trouw waarmee ze haar bijzondere zoon volgt. Tot na de schandelijke kruisdood aan toe is zij sterk. Op zich doet ze niets bijzonders: een vrouw en moeder, ze is gewoon iemand van ons. We herkennen dat in haar maar al te goed.

⁴⁴ Een bloeiende tak: een parallel verhaal aan dat van de uitverkiezing van Aäron als de helper van Mozes (Num 17,16-24).

Tegelijk is ze krachtig in haar geloof en hoop, en blijft staande in wat het leven van haar vraagt. Dat beeld van Maria mogen we koesteren. Maria als voorbeeld, als moeder van zovelen, waarbij je graag een kaarsje aansteekt in de hoop dat je net zo sterk mag zijn als zij.

Dank u wel.

Dr. Joke H.A. Brinkhof
Januari 2023

Bij wijze van voorbeeld:

Vrouwen die opvallend zijn, die iets doen of deden, iets betekenen dat zo gewoon lijkt, maar toch meer zijn dan dat. Lang niet al die vrouwen zijn er bekend door geworden. Vooral in stilte wordt heel veel bijzonders gedaan.

Nog zomaar een voorbeeld: in de afgelopen jaren ben ik als voorganger betrokken geweest bij de zusters Franciscanessen van Denekamp. Deze congregatie heeft Duitse wortels en vindt haar ontstaan halverwege de 19^e eeuw in Thuine, net over de grens bij Denekamp.⁴⁵ Twee zusters begonnen daar met zo'n beetje niets om de straatarme bevolking te helpen in geval van ziekte en armoede. Veel weeskinderen en anderen die hulp nodig hadden konden bij hen terecht. Tijdens de Kulturkampf zijn een paar zusters vanwege de dreiging gevlucht naar Denekamp. Opnieuw begonnen, zonder spullen, zonder geld, niets te eten, ver van huis, maar wederom met de inzet de bevolking te hulp te schieten. In de afgelopen 150 jaar heeft de congregatie onder andere gestaan aan de wieg van het ziekenhuis in Enschede, van verschillende verzorgings- en bejaardenhuizen, opleidingen, opvang van kinderen, en daarnaast vonden ze nog mogelijkheden om hun werkgebied uit te breiden tot in Afrika en Indonesië aan toe.

Dit lijken me sterke vrouwen. Vrouwen, vaak van eenvoudige komaf en met een enorm inlevingsvermogen, die zich belangeloos hebben ingezet voor hun medemensen. En zij waren zeker niet de enigen. In de negentiende eeuw, na de Franse revolutie, ontstond er een soort vacuüm in de caritas. Van oudsher kwam hulp voor de armen en misdeelden van de rijken. Maar het standsverschil viel weg en voordat er zoiets als een verzorgingsstaat was, zijn het overal zulke groepen religieuzen - mannen en vrouwen - geweest die onderwijs, ziekenzorg,

⁴⁵ Zie TON H.M VAN SCHAİK, *'Zij kwamen om te dienen', 125 jaar Zusters Franciscanessen van Denekamp*, Denekamp, Sint Nicolaasstichting, 2003, hier pg. 15.

maatschappelijk werk en dergelijke op zich hebben genomen. Sterke vrouwen! En mannen uiteraard.